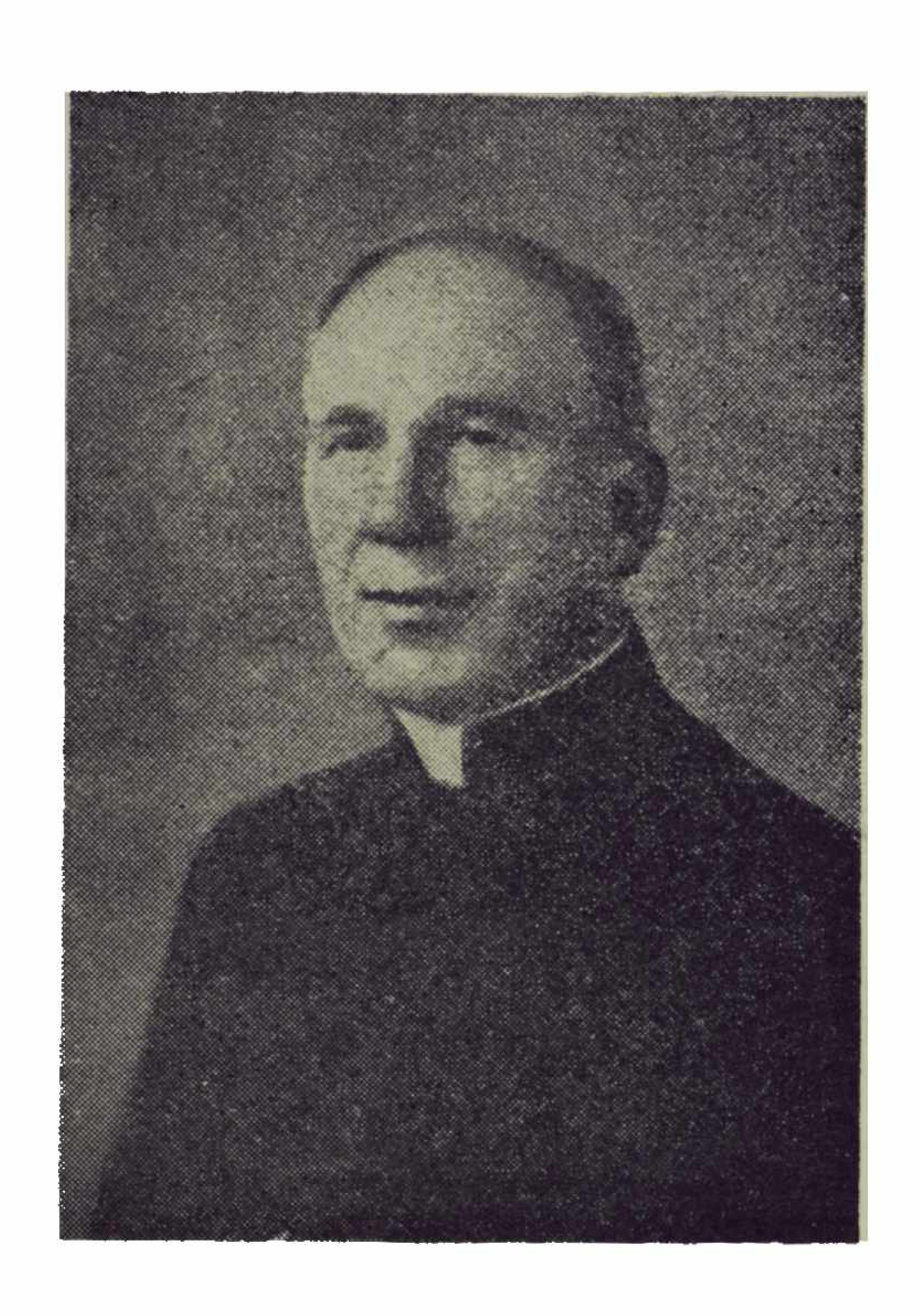

ŚP. KS. JÓZEF ARCHUTOWSKI

31 sierpnia 1964 upłynęło 20 lat od tragicznej śmierci w powstaniu warszawskim pod gruzami klasztoru SS. Sakramentek w Warszawie śp. Ks. J. Archutowskiego (ur. 1 XI 1879 r.), profesora Pisma św. Starego Testamentu na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

O wielkich zasługach śp. Ks. J. Archutowskiego dla biblistyki polskiej, a głównie dla środowiska krakowskiego, pisał już jego uczeń Ks. Doc. Dr Stanisław Grzybek w 1950 r.[1] Ze względu jednak na to, że śp. Józef Archutowski był pierwszym profesorem biblistyki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (1918/19—1919/20), a wpływem swoim oddziałał i na środowisko lubelskie, gdyż kierownik katedry NT Ks. Prof.

[1] *Wspomnienia o Ks. Józefie Archutowskim*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny", 13 (1950) 164—173.

Dr Feliks Gryglewicz [2] należy do jego uczniów krakowskich, a kierownik katedry ST i piszący to wspomnienie stykał się z nim przez ostatnie 5 lat jego pobytu w Krakowie, dlatego słuszną jest rzeczą, aby i sekcja biblijna Wydziału Teologicznego KUL uczciła jego zasługi na polu biblistyki polskiej.

Dla oceny zasług każdego człowieka trzeba uwzględnić warunki, w jakich on przygotowywał się do swego zadania, i przeszkody, jakie mu stawały na drodze do spełnienia postawionego sobie zadania. Nietrudno bowiem mieć wielkie sukcesy, gdy się miało warunki zdobycia odpowiedniego przygotowania, a w działalności warunki zewnętrzne sprzyjały pracy twórczej.

Jeśli idzie o śp. Ks. J. Archutowskiego, to młodość jego przypada na takie czasy, gdy w Polsce, rozdartej na trzy części przez carską Rosję, Prusy i Austrię, nauki teologiczne nie mogły należycie się rozwijać wobec chronicznego braku duchowieństwa do pracy duszpasterskiej, a ponadto z zaboru rosyjskiego wyjazd na studia na Zachód był znacznie utrudniony. Zresztą i na Zachodzie pod koniec wieku XIX właściwie nie było katolickiej biblistyki [3], gdyż zaczął ją dopiero tworzyć przy końcu tego wieku wielki dominikanin O. M.J. Lagrange, zakładając w 1890 r. na rozkaz pap. Leona XIII słynną dziś szkołę biblijną w Jerozolimie, oraz jezuita Ks. L. Fonck, pierwszy rektor utworzonego przez pap. Piusa X w Rzymie w 1909 r. Papieskiego Instytutu Biblijnego.

Właśnie studia biblijne śp. Ks. J. Archutowskiego przypadają na czasy między powstaniem obu tych instytucji niezwykle ważnych dla szkolenia w całym Kościele szeregu nowych biblistów. Przez filologiczne i archeologiczne studia mieli oni zdobyć nie tylko stosowne argumenty do obrony Pisma św. przed ówczesnym racjonalizmem biblijnym posługującym się tymi naukami do jego zwalczania, ale także aby mogli posiąść nowoczesne narzędzia pracy i przy ich pomocy lepiej wniknąć w sens ksiąg świętych. Śp. Ks. J. Archutowski w jednym ze swych artykułów dał wyraz cichej zazdrości, połączonej ze szlachetną radością, że aczkolwiek on nie miał takich warunków do przygotowania się do pracy biblijnej, ale mają je już młodzi kapłani w Polsce: „Wszak znaczna większość naszych biblistów ukończyła studia w Papieskim Instytucie Biblijnym i otrzymała na nim także do pracy naukowej przygotowanie, o jakim my starsi nie mogliśmy w swoim czasie nawet marzyć." [4]

Śp. Ks. J. Archutowski przez osobistą pracę i przez wyjazdy za granicę do tamtejszych ośrodków biblijnych, a zwłaszcza przez dwukrotny pobyt w Palestynie, gdzie nawiązał niezwykle żywy kontakt z dyrektorem Szkoły Biblijnej O.M.J. Langrange'm, którego był wielkim wielbicielem [5], usiłował nie tylko uzupełniać braki swego wykształ-

---

[2] W zebraniu bibliografii prac śp. Ks. Józefa Archutowskiego pomógł mi Ks. Prof. Dr Feliks Gryglewicz, dał mi też do przeglądnięcia odpis swego artykułu pt. Archutowski J., opracowanego do Encyklopedii Katolickiej KUL.

[3] Por. E. Magnin, *Un demi-siècle de pensée catholique*, Paris 1937.

[4] Zob. Ks. J. Archutowski, *I Zjazd Biblistów Polskich*, „Przegląd Biblijny", 2 (1937) 107.

[5] Ks. Archutowski poświęcił O.M.J. Langrange'owi cały numer „Przeglądu Biblijnego", umieszczając w nim wstępny artykuł; zob. „Przegląd Biblijny", 2 (1938) 103—144.

cenia, ale w miarę możności dorównać biblistom Zachodu, aby w Polsce, gdzie studia biblijne w zakładach teologicznych uznawano za drugorzędne i dodatkowe, nadrobić dotychczasowe zaniedbania czasowe.

Śp. Ks. J. Archutowski pracował przez całe swe życie wytrwale nad tym, aby zmienić to nastawienie i naprawić zaniedbania, ponieważ widział niebezpieczeństwo grożące Kościołowi z powodu tego stanu rzeczy. Dla zilustrowania jego zasług i zobaczenia, jak pojmował swe zaszczytne stanowisko profesora na jednym z najstarszych w Europie Uniwersytecie Jagiellońskim, należy przejrzeć bogatą bibliografię jego prac, w której świadomie opuszczono szereg mniejszych pozycji, zwłaszcza takich, które służyły informowaniu szerokich kół społeczeństwa polskiego o ważniejszych osiągnięciach biblistów.

Bibliografię tę podzielić można na trzy okresy:

I okres — warszawski przygotowawczy (1907—1918), który cechuje raczej praca popularyzacyjna Pismo św. z wyraźną inklinacją do ksiąg NT.

II okres — krakowski (1918—1939), poświęcony raczej pracy naukowej nad księgami ST.; wreszcie

III okres — to praca w czasie okupacji niemieckiej, kiedy to pracował nad komentarzami do ksiąg św.

I. OKRES WARSZAWSKI (1907—1918)

1. Gramatyka języka hebrajskiego, Warszawa 1908, 1925².
2. Patriarchat czy matriarchat, Warszawa 1910.
3. Pan Jezus — Syn Człowieczy: Świadectwa Chrystusa Pana o swym Bóstwie, „Ateneum Kapłańskie", 5 (1911) 101—121.
4. Pan Jezus —Syn Boży: Świadectwa Chrystusa o swym Bóstwie, „Ateneum Kapłańskie", 5 (1911) 293—294.
5. Komisja biblijna o opowiadaniach historycznych w Biblii, „Ateneum Kapłańskie", 6 (1912) 13—25.
6. Stosunek św. Pawła do Jezusa Chrystusa, „Ateneum Kapłańskie", 6 (1912) 289—303.
7. Historia św. Starego Testamentu, Warszawa 1916.
8. Zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa, Warszawa 1916, ss. 129.
9. Królestwo Boże w nauczaniu Jezusa Chrystusa, „Ateneum Kapłańskie", 13 (1916) 1—34.

II. OKRES KRAKOWSKI (1918 — 1939)

1. Co to jest Pismo św., Poznań 1922, ss. 32.
2. Sługa Jahwy w Księdze Izajasza proroka, Kraków 1923, ss. 227.
3. Jezusa Chrystusa Kazanie na Górze. Komentarz Ewangelii św. Mateusza V—VII, Poznań 1923, ss. 128
4. Prorok Amos, osoba i działalność „Kwartalnik Teologiczny Wileński", 1923, 199—210; 1924, 344—355.
5. Monoteizm izraelski i jego geneza, Kraków 1924, ss. 209.
6. Złorzeczenia w Psalmach, „Przegląd Powszechny", 162 (1924) 210—227.
7. Wstęp szczegółowy do ksiąg św. Starego Testamentu, Kraków 1927 ss. VI, 412.
8. Rewizja tekstu Wulgaty, „Ateneum Kapłańskie", 19(1927) 113—125.
9. Księga Przypowieści i mądrość egipska, „Ateneum Kapłańskie", 20 (1927) 437—450.

10. Pismo św. w tłumaczeniu Ks.J. Wujka, t. IV, Prorocy, Machabejskie, Poznań 1929, ss.VIII, 765.
11. O natchnieniu Pisma św., Kraków 1930, ss. 114.
12. Szkoła biblijna w Jerozolimie (1890—1930), „Ateneum Kapłańskie", 25 (1930) 335—356.
13. Historyczność potopu, „Ateneum Kapłańskie", 25 (1930) 14—27.
14. Nad Morzem Martwym, Kraków 1932.
15. Protoewangelia, „Ateneum Kapłańskie", 19(1933) 417—438.
16. Kosmogonia biblijna w świetle starowschodnich opowiadań i nauki, Kraków 1934, ss. 128.
17. Niewola babilońska, Kraków 1935, ss. 129.
18. Uwagi o nowych przekładach Pisma św., Kraków 1936, ss. 38.
19. Cztery ewangelie Pana Naszego Jezusa Chrystusa, Mikołów 1937.
20. Nowa teoria uzupełniań w sprawie Pięcioksięgu, „Przegląd Biblijny", 1 (1937) 1—16.
21. I Zjazd biblistów polskich, „Przegląd Biblijny", 1 (1937) 97—108.
22. Kamień węgielny na Syonie, „Przegląd Biblijny", 2 (1938) 12—25.
23. Życie i ogólne poglądy O.M.J. Lagrange'a, „Przegląd Biblijny", 2 (1938) 103—146.
24. Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu, Kraków 1938, ss. 207.
25. Prorok Amos, „Przegląd Biblijny", 3(1939) 1—29.

III. OKRES OKUPACJI NIEMIECKIEJ, KRAKÓW — WARSZAWA (1939 — 1944)

1. Komentarz do Izajasza proroka (zaginął w powstaniu warszawskim).
2. Teologia Psalmów (przechowana u SS. Sakramentek w Warszawie).

Niepodobna dokładnie omówić wartości tych licznych prac śp. Ks. Józefa Archutowskiego. Wiele z nich, jak na to wskazują same tytuły, jest informacyjnych i świadczą jedynie o zainteresowaniach autora. Niektóre jednak z prac, jak *Monoteizm izraelski*, *Kosmogonia biblijna*, *Protoewangelia*, *Potop*, czy *Sługa Jahwe w Księdze Izajasza proroka* wykazują nie tylko wielką jego erudycję, znajomość najważniejszej ówczesnej problematyki, ale i trzeźwość rozwiązań, utrudnioną często z powodu biegunowo rozbieżnych opinii. Wiele z tych rozwiązań i dziś, po przeszło ćwierćwieczu, nie straciło na swym znaczeniu, jak np. wyjaśnienie podobieństw zachodzących między kosmogonią biblijną a kosmogonią egipsko-mezopotamską, czy wyjaśnienie idei mesjańskiej w Rdz 3, 15, czy historyczności potopu itp.

Podręczniki zaś do biblistyki, opracowane przez śp. Ks. J. Archutowskiego, czy to *Natchnienie Pisma św.*, czy *Wstęp szczegółowy do ksiąg ST*, czy *Historia i krytyka tekstu Starego Testamentu*, nie ustępują w niczym uniwersyteckim podręcznikom zagranicznym, a w ostatnim wypadku, jeśli idzie o historię tekstu, nawet je przewyższają. Przebija i w tych podręcznikach szeroka znajomość ówczesnej problematyki i wielka umiejętność jej wyjaśniania. Śp. Ks. J. Archutowski w swym *Wstępie do ST* daje studentom teologii wprowadzenie do ksiąg starotestamentowych i przez szerokie uwzględnienie treściowej zawartości tychże ksiąg, jak również przez poruszenie kwestii literackiej i historycznej krytyki. Nie zaniedbał też, co było wówczas rzadkością, podkreślenia i uwydatnienia wartości religijno-teologicznych poszczególnych ksiąg.

Opierał się w opracowaniu tych dzieł zarówno na egzegetach niemieckich, których cenił za gruntowność i drobiazgowość, jak i na egzegetach francuskich ze szkoły biblijnej, których znów cenił za ich subtelność w stawianiu śmiałych rozwiązań. Sięgał

też często i do prac uczonych anglosaskich, zwłaszcza do prac archeologów Woolleya, Kenyona i innych.

Mimo że uważano nieraz w Polsce śp. Ks. J. Archutowskiego za zbyt postępowego, to faktycznie był on bardzo ostrożny w opowiadaniu się za opiniami postępowych biblistów Zachodu. Wskazuje na to chociażby jego surowa recenzja hipotezy P. Heinischa, profesora katolickiego Uniwersytetu w Nijmegen w Holandii, dotyczącej powstania Pięcioksięgu przez późniejsze uzupełniania. Sądził on, że postawienie jej wymaga jeszcze wiele badań nad powstaniem poszczególnych praw w Pięcioksięgu Mojżeszowym. Oczywiście, dzisiejsza biblistyka poszła dalej w oddzielaniu Mojżesza od Pięcioksięgu, ale niemniej postulat Ks. Józefa Archutowskiego, aby badać wpierw genezę poszczególnych praw przed ostatecznym rozwiązaniem genezy całego Pięcioksięgu, jest nadal aktualny i słuszny.

Śp. Ks. J. Archutowski nie tylko sam dużo pracował, ale zachęcał i pomagał innym, mniej doświadczonym na polu biblijnym, aby się jęli pracy razem z nim, bo jest jej dużo, a robotników mało.

Z jego inicjatywy koło biblistów, rekrutujące się ze studentów Wydziału Teologicznego UJ, wydało za prezesury Ks. Prof. Dra F. Gryglewicza pierwszą *Polską Bibliografię Biblijną* (Kraków 1932), obejmującą prace biblistów polskich w latach 1900—1930 r., a w 1934 r. — polski przekład encykliki papieża Leona XIII *Providentissimus Deus* oraz polski przekład *Archeologii biblijnej* E. Kalta [6]. Wiele też cennych uwag otrzymał odeń L. Staff przy przekładzie księgi Psalmów, który troskliwie przejrzał śp. Ks. J. Archutowski [7].

W mieszkaniu swoim przy ul. Jabłonowskich gromadził młodych biblistów z Krakowa, a nawet i spoza Krakowa. na tzw. herbatki czwartkowe, aby ich zachęcać do habilitacji, pracy pisarskiej. Ks. Prof. Dr Stanisław Grzybek [8] wspomina, że gromadził On też i młodych księży krakowskich, by ich zagrzewać do dalszego studium Pisma św. W Warszawie zaś w czasie okupacji jako proboszcz parafii NMP na Nowym Mieście przez 15 miesięcy wygłaszał dla tamtejszej inteligencji prelekcje na umiłowane tematy biblijne.

Ten wielki miłośnik studium Pisma św. chciał wpływem swym dotrzeć do miłośników Biblii w całej Polsce. W tym celu zaczął wydawać w Krakowie w 1936 r. specjalne czasopismo biblijne pt. „Przegląd Biblijny", które niestety z wybuchem II wojny światowej wychodzić przestało.

Śp. Ks. J. Archutowski chciał do studium Pisma św. zapalić wszystkich kapłanów polskich i możliwie najszersze koła społeczeństwa polskiego. Toteż choć był rozmiłowany w przekładzie Biblii Ks. Jakuba Wujka, to jednak postanawia razem ze zwołanymi z całej Polski na I Zjazd do Krakowa (31 III—1 IV 1938) biblistami wydać nowy przekład z obszernym pierwszym komentarzem polskim na wzór tzw. *Bonner*

[6] E. Kalt, *Biblische Archäologie*, Freiburg i. Br. 1934².

[7] *Księga Psalmów*, przełożył L. Staff, Warszawa 1937, Poznań 1959.²

[8] L. c., s. 168.

Bibel. Gdy zaś obecny na tym Zjeździe ordynariusz częstochowski, śp. Ks. Biskup Teodor Kubina powiedział do biblistów polskich: „Nowy przekład Pisma św. wraz z komentarzem musi być", to mu śp. Ks. J. Archutowski w imieniu biblistów polskich przyrzekł: „I będzie".[9]

Na tej jednak obietnicy śp. Ks. J. Archutowskiego sprawdziły się słowa Janowej ewangelii: „Inny sieje, a inny jest, który zbierze" (4,37).

Myśl o opracowaniu nowego przekładu Pisma św. i zaopatrzeniu go w szeroki, nowoczesny komentarz nie mogła być zrealizowana natychmiast z powodu wybuchu II wojny światowej. Główny kierownik tej inicjatywy padł ofiarą wojny, która zniszczyła też komentarz do proroka Izajasza i prawdopodobnie do proroka Jeremiasza.[10] Ale młodsi koledzy, przyjaciele, uczniowie tragicznie zmarłego śp. Ks. J. Archutowskiego podjęli tę myśl i powoli ale mężnie ją realizują czy to przez wydawanie XII-tomowego komentarza do ST (każdy tom ma w tej serii oddzielne wolumina), czy to przez wydawanie XII-tomowego komentarza do NT, czy to wreszcie przez wydanie w jednym tomie obu Testamentów nowego przekładu Pisma św. dokonanego niemal przez wszystkich biblistów polskich, a stylistycznie poprawionego przez najwybitniejszych pisarzy i literatów katolickich polskich. Obecne pokolenie biblistów polskich winno schylić swe czoła przed poprzednikami z czasów Polski międzywojennej ze śp. Ks. Józefem Archutowskim, śp. Ks. Józefem Kruszyńskim i śp. Ks. Dr Piotrem Stachem na czele. Wytyczyli oni bowiem kierunki tej pracy, której im nie dane było dokonać, odnosząc w pokorze do siebie dalsze słowa Chrystusa z Janowej ewangelii: „Jam was posłał żąć to, czegoście nie wypracowali: inni się trudzili, a wyście weszli w ich znoje" (4,38).

LE REGRETTÉ, ABBÉ JOSEPH ARCHUTOWSKI

Le 31 août 1964, nous célébrons le 20-e anniversaire de la mort tragique dans l'insurrection de Varsovie de l'abbé Joseph Archutowski (né le 1 XI 1879), professeur à l'Université Jagellone. Il était grand enthousiaste des études bibliques, voulait les ranimer et les approfondir en Pologne, par un travail spécifiquement scientifique et didactique ou vulgarisateur. Plusieurs d'entre ses conceptions ont été reprises par ses élèves et réalisées après la guerre.

Ks. Stanisław Łach

---

[9] Ks. J. Archutowski, *I Zjazd Biblistów Polskich*, „Przegląd Biblijny", 2 (1937) 108.

[10] Również w 1959 r. nagła śmierć przerwała pracę śp. Ks. Stanisławowi Stysiowi, profesorowi KUL, przy opracowywaniu komentarza do księgi proroka Jeremiasza.